

STILIAUS MEDŽIOKLĖ, ARBA KODĖL DANUTĖ KALINAUSKAITĖ NIEKADA NEBUS TOKIA POPULIARI KAIP KITAS „BALTŲ LANKŲ“ AUTORIS HARUKI MURAKAMI?

Šių rašytojų lyginimas akibrokštas atrodo tik iš pirmo žvilgsnio. Pasaulyje daug kas yra susiję įvairiausiai ryšiais: J. Ivanauskaitė su Tibetu, D. Staponkutė su Kipru, L. Cohenas su Lietuva, S. T. Kondrotas su G. G. Márquezu, RoRa su jūra, A. Marčėno eilių ritmas su jausmu, tarsi svaigtum nuo vyno, R. Stankevičius su S. Parulskiu, S. Parulskis su E. Parulskiu, jų abiejų balsai su balsas.lt, o balsas.lt su... ir t. t. Šiame tekste bandydama pabūti Haruki ir Danutės „matavimo vienetu“, stengsiuosi ne tiek vertinti konkrečius du rašytojus, kiek pastebėti kelis literatūros (kartu ir skaitytojų) kismo ženklus.

Neatsimenu, kas apie vieną H. Murakami romaną pasakė taip: „[...] fizinė ir metafizinė tikrovės sulydomos taip įtikinamai, jog beveik nustoji būti tikras, kad žinai, ką rasi pravėręs savo tualetu duris.“ Įžvalga taikliai charakterizuoja ne tik populiarųjį japonų rašytoją, bet ir D. Kalinauskaitės knygą „Niekada nežinai“, ypač vėliausius apsakymus. Tačiau pereisiu prie skirtumų.

1. Abiem rašytojams metafizika yra labai svarbi. Tačiau jų aprašomi stebuklai skiriasi iš esmės. A. Andriuškevičius yra sakęs, kad kiekviename stebukle yra nelegalumo. H. Murakami stebuklai yra nelegalūs. O D. Kalinauskaitės prozoje stebuklai yra „neįgalūs“, nes yra teisinami realybės faktais. Štai H. Murakami apsakymo „Aklas gluosnis, mieganti moteris“ ištrauka, kurioje paaiškėja, kodėl piešinyje, mažoje trobelėje, apsuptoje aklų gluosnių, miega moteris: „Mano draugas paklausė: „Kas per velnias yra aklas gluosnis?“ – „Tai toks medis.“ – „Aš niekada apie jį negirdėjau.“ – „Tai todėl, kad aš jį sukūriau, – pasakė ji šypsodamasi. – Akli gluosniai turi daug žiedadulkių, mažutės musės, apsvėlusios jomis, knibžda jos ausyje ir moterį užmigdo.“ O štai stebuklas iš D. Kalinauskaitės apsakymo: „Čigonė kadaise išbūrė, kad ji nuskęs. Mamytė tuo tikėjo. Ji jau buvo keletą kartų skendus, bet vis išplaukdavo. Kai paskutinį kartą rimtai susirgo, apsidžiaugė, kad gulasi ligoninėn, vadinasi, Kolenka, sako, dar nemirsiu – į vandenį neįpulsiu, jūra toli, upėje, ežere taip pat neprigersiu, išeity, dar ne mano valanda. Tačiau kai ta valanda ateina, [...] vanduo ima rasti iš niekur. Iš tavęs paties. Mamytei vanduo pradėjo sunktis iš krūtinės, kojų, sesutės ją nakčiai sodindavo, kad kvėpuotų nors plaučių viršūnėmis, bet užsėmė ir jas – ji nuskendo. Vandeningė.“ Daugumai skaitytojų dažniausiai patinka anie, nelegalūs stebuklai, kurių kvintesencija yra knygos apie Harį Poterį. Skaitytojai mėgsta ne tik nelegalius stebuklus, bet ir nelegalias būtybes – vampyrus, ateivius, žmones su realiame gyvenime nepasitaikančiomis perversijomis, prisikėlusius numirėlius ir dvasias. Stebuklas, paremtas realybe, ir grąžina žmogų į realybę, o skaitydami knygas žmonės dažniausiai nori nuo jos pabėgti. Egzotika yra skaitytojo gelbėjimosi ratas streso ir skubėjimo jūroje. Eskapizmo efektas yra vienas svarbiausių šiuolaikinėje literatūroje, pramoginė jos funkcija.

2. Varomoji H. Murakami prozos galia, verčianti skaityti jo tekstus, yra įdomumas. Įdomumas grynu pavidalu, įdomumas – *par excellence*. Kada, kaip, kieno bus atskleista paslaptis. Skaitytojas nuginkluojamas tuo, kad paslaptis yra neatspėjama, nes ji yra visiškai iracionali, nesusijusi su gyvenimo patirtimi, simbolinė, neturinti su veikėjais logiškų ar psichologinių ryšių. Kas atsitinka modernaus viešbučio kelioliktame aukšte, kad išėjęs iš lifto žmogus patenka į tamsą, kvepiančią pelėsiais ir pragaro prieangiu, o ne chromu ir marmuru, kaip turi būti (romanas *Dansu, dansu*,

dansu)? Kas yra simbolinė avis romane *Avies medžioklė*? Kuris veikėjas yra tikresnis – mokyklos sargas ar jo atvaizdas, pasirodantis veidrodyje (apsakymas „Veidrodis“)? Įdomumas, be abejo, ir turi būti bet kokio teksto varomoji jėga. Jei tekstas neįdomus, mes neatverčiame kito knygos puslapio. Būtent šitame punkte tinka paminėti Š. Sauką, kuris apie H. Murakami sako taip: „Geras pasakotojas, šiaip tai šlamštas.“

Užbaigęs skaityti H. Murakami romaną ar apsakymą suvoki, kad įdomumas yra išsemiamas siužetu, o U. Eco sako, kad „per pasakojimą atsiskleidžia pasaulis“. Pasaulio pažinimas (be teikiamo malonumo) dar ir vargina. Kartais dar labiau vargina pasaulio atpažinimas, to pasaulio, kuris kuriamas pagal tikrojo modelį, o ne to, kuriame gyvena vampyrai, numirėliai ir dvasios. D. Kalinauskaitės apsakyme siužetas yra ir tam – kad per jį pasaulis skleistųsi. Dažniausiai ne tiek įdomus, kiek liūdnas. Daugelį skaitytojų tai erzina, kai kas net vadina jį marazmišku. Aš imu nerimauti, pavyzdžiui, kai skaitydama apsakymą susigraudinu dėl kvapais, garsais, vaizdais ir skoniais atgaminamos man labai pažįstamos pasakotojo praeities, kuri mane kadaise formavo, skaudžiai ir ilgai. Norėčiau ją palaidoti, bet ji niekaip nenumiršta. Kam patinka jaustis kaltam dėl yrančių tėvų namų, kuriuos aplankome dažniau sapnuose nei realybėje. O kas nori būti demaskuotas savo tipiškoje vyriškoje vienatvėje, kuri užplūsta po žmonos mirties, bet iš kurios išsigelbstima mylintis su nauja moterimi, „bukvalno“ po keleto dienų, nes gyvenimas eina ir pavasaris vėl sprogs iš riešuto kevalo. Kūrinyje reiškiami sentimentai (graudulys, užuojauta, meilė, ilgesys ir pan.) literatūroje patyrė infliaciją, beje, lygiai taip pat kaip ir gyvenime. Kūrinyje eksponuojamos emocijos, kad nevalgintų ir neerzintų modernaus skaitytojo, turi būti „susietos su kita valiuta“ – distancija, ironija, minėtuojų įdomumu *par excellence*, kitaip jos nebeturi galios. Panašiai kaip galios neturi litas, nesusietas su euru.

3. H. Murakami rašo daug ir greitai. Dažnas jo romanas yra keleto šimtų puslapių. D. Kalinauskaitė pirmąją novelių knygą *Išėjusi šviesa* parašė 1987 m., prieš 22 metus, 88 p., ir kažkas teisingai pasakė, kad ji yra garsiausia antrą knygą rašanti ir niekaip jos neužbaigianti Lietuvos rašytoja. Kad įgytum pastovią tavimi besidominčią auditoriją, reikia rašyti daug ir greitai. Jeigu kasmet naujos tavęs nėra knygyno lentynoje, tavęs, kaip rašytojos, nėra apskritai. Tu esi „išėjusi šviesa“. D. Kalinauskaitė rašo „lėtuojų rašymu“. Apie tai, koku būdu gimsta neva greitai padaromas kūrinys, niekas nepapasakojo geriau už I. Calvino. „Vienas iš daugybės Zhuangzi talentų buvo mokėjimas piešti. Karalius liepė jam nupiešti krabą. Zhuangzi atsakė, kad jam reikia penkerių metų ir dvaro su dvylika tarnų. Po penkerių metų piešinys dar nebuvo pradėtas. „Man reikia dar penkerių metų“, – pasakė Zhuangzi. Karalius sutiko. Praėjus dešimčiai metų, Zhuangzi paėmė plunksną ir akimirksniu, vienu brūkštelėjimu nupiešė krabą, – tobulesnio už jį niekas nebuvo matęs.“

4. H. Murakami savo prozoje kelia klausimus, į kuriuos skaitytojai ir neturi, ir negali atsakyti. Jie klausimais intriguojami. D. Kalinauskaitė savo prozoje kelia klausimus, į kuriuos atsakymo irgi nėra, bet bent kartą per gyvenimą žmogus su tais klausimais susiduria kaktomuša ir į juos atsakinėti privalo. Skaitytojai yra tais klausimais kankinami. Pavyzdžiui: „Saugus atstumas išnykęs, ir mirtis tetos namuose, mažuose kaip degtukų dėžutė, pamažu tapo kūnu, o aš nežinojau paprasčiausių dalykų: kaip turi elgtis, ką reikia daryti, kai tavo artimo kraujas virsta vandeniu...“

5. Mirtis D. Kalinauskaitės apsakymuose yra egzistencinė patirtis. H. Murakami, kaip čia tiksliau pasakius, prie mirties... apdairiai vengia apsistoti. (Ir čia net neverta aiškintis, kas skaitytojams yra maloniau.)

6. D. Kalinauskaitės prozoje veriasi detalės kosmosas, o H. Murakami prozoje – kosmopolitiškos detalės. Jos visiems lengvai atpažįstamos, bendros, tarpžemyninės-transatlantinės, žadinančios vizualiosios kultūros formuojamą „kolektyvinę vaizduotę“, o ne tai, kas žmogaus yra individualu.

Turinčių „kolektyvinę vaizduotę“ skaitytojų visada daugiau, kaip tik toks skaitytojas yra ugdomas, tiksliau – gaminamas visais įmanomais būdais, populiariaja literatūra taip pat. H. Murakami žmonių santykių aprašymas – iš populiarių žurnalų „apie žmones“ su jaukia ir nepavojinga praryti psichologijos doze, civilizuota, elegantiška, džiazuojančia vienatve ir tingiomis asociacijomis. Interjerai – iš visiems pažįstamų, geidžiamų reklamų ir lankstinukų: „Tai buvo apartamentai mansardoje – erdvi svetainė, pora miegamųjų ir veranda, iš kurios vaizdas vėrėsi į Tokijo bokštą. Keli persiški kilimai ant parketo grindų. Plati sofa, ne per kieta, ne per minkšta. Vešlūs augalai gėliapuodžiuose, postmodernistiniai itališki šviestuvai. Kalbant apie dekorą, galima sakyti, jokio.“ Šis aprašymas iš romano *Dansu, dansu, dansu* (jų kūrinyje yra daug) galėtų būti nekilnojamojo turto skelbimas internete. Tokiame bendrybių fone – kaip saldainio popierėlis sniege – netikėta vizuali ar psichologinė detalė tampa itin ryški. Skaitytojai iš karto įsidėmi merginą, kurios žymė – seksualios ausys, nors ir nelabai žino, ką tai reikštų (*Avies medžioklė*). Pristatyti veikėjui nereikia priešistorės, psichologinių įžvalgų, užtenka „brendo“.

V. Nabokovas yra gerai apibrėžęs rašymo „kolektyvinei vaizduotei“ skirtomis bendrybėmis ir rašymo autentiškos vaizduotės konkretybėmis skirtumus. „Beletristas rašo, pavyzdžiui, apie Indiją, kur aš štai niekada nebuvo, tik ir sklinda iš jo – bajaderės, tigrų medžioklė, fakyras, betelis, gyvatės – viskas taip intriguoja, taip tiesmuka, žodžiu, Rytų paslaptis. Bet kas iš to išeina? Išeina tai, kad aš nematau jokios Indijos. Man tik ima smelkti kaulus nuo visų šitų rytietiško saldumynų. Kitas rašytojas pasako apie Indiją tik du žodžius: palikau per naktį lauke šlapius batus, ir jau rytą ant jų išaugo melsvas miškas (pelėsis) [...], – ir Indija prieš mano akis kaip gyva, – visa kita galiu įsivaizduoti ir pats.“

Dabar interjero pavyzdys iš D. Kalinauskaitės apsakymo: „Mes ėjome toje parduotuvėje-universume iš labirinto į labirintą, ir aš išsigandau, kad viena nerasiu kelio atgal. Iš kažkokių nematomų šaltinių gūšiais smūgiavo kvapai: cinamonas, sandalas, jazminai, tikriausiai kokia nors ambra... Antikvarinių retenybių prieblandoje buvo trošku nuo supresuotų šimtmečių kvapo – iki lubų riogsojo seni rakandai: variu kaustytos skrynios, baldakimas palubėj kaip apdulkęs debesis, žvaigždėti kilimai, smilkyklės, surūdijusios emalio dėžutės su gėlių ornamentais, ąsotis, kuriame, aišku, snaudė džinas su „pliku kardu“.“

7. H. Murakami knygos atrodo kaip romanai, sukurti pagal filmus. (Beje, dabar jau yra literatūros pasaulyje toks precedentas.) Ką mieliau šiuolaikinis žmogus daro, norėdamas pabėgti nuo realybės? Skaito knygą ar žiūri filmą? Žiūri filmą ir per pusantros dvi valandas išgyvena įtraukiančią istoriją nuo pradžios iki galo. Dinamiški filmo vaizdai, įvykiai iš karto krinta į smegenis. Juose daug dialogų. Danutės prozoje dialogų beveik nėra. Nežinau, kas liktų iš ekranizuoto H. Murakami, bet D. Kalinauskaitės ekranizuoti iš viso neįmanoma. Citata: „Ji pašė rūgštynes. Sutrynė tarp pirštų grumstą. Nervingai smiliumi ant krienų lapo nukrėtė cigaretę, ir abi spėjom pamatyti, kaip amaro vabaliukas, per šimtąją sekundės dalį išgirdęs griūvant dangų ir suskatęs nešti savo mikroskopinį kudašį, išnyko peleno krematoriume...“

8. Šis paskutinis pavyzdys leidžia pereiti prie svarbiausio abiejų rašytojų palyginimo, jų stiliaus, t. y. kalbinės raiškos. A. Andriuškevičius savo esė („Kur šiuo metu yra mano tekstas?“) teigė, kad tekstui reikia trijų dalykų – ideologijos, medžiagos ir stiliaus, bet labiausiai tekstas prisiglaudęs stilistikoje. K. Navakas tvirtina, kad tekstas skyla į informaciją ir energetiką, o energetikos nešėjas yra stilius. V. Nabokovas teigia irgi panašiai – geras rašytojas moko ne empatijos, bet stiliaus. D. Kalinauskaitė šiuolaikinėje lietuvių literatūroje yra unikali tuo, kad jos proza moko empatijos reikiamu stiliumi. Tiesa, empatijos jos proza moko kuo toliau, tuo mažiau. Ir kuo toliau, tuo tai jos prozoje atrodo patraukliau. Patirtimi besiremiančio rašytojo atsiskyrimas nuo realizmo (o realizmas su empatija yra glaudžiai susijęs), manyčiau, vyksta keliais etapais. Iš pradžių rašytojas vaizduoja tai, ką išgyveno.

Vėliau – tai, ką išgyveno ne jis, bet kitas. Dar vėliau jis išdrįsta vaizduoti tai, ko nebuvo. Ir pagaliau yra pajėgus įtikinti tuo, ko nebuvo ir būti negali. Man buvo įdomu šią schemą susekti B. Schulzo kūryboje. Ankstyvuosiuose apsakymuose ligotas pasakotojo tėvas kalbasi pats su savimi, šokinėja ant gelumbės lentynų ir trimituoja aliarmą. Knygoje *Klepsidros sanatorija* tėvas pavirsta jūrų gyvūnu, jam išauga žnyplės, jis stebi kambarius „iš krabo perspektyvos“, galiausiai pusiau virtas išropoja iš lėkštės ir visam laikui pabėga iš namų. M. Bulgakovo Margarita, pasitėpusi stebuklingu tepalu, skraido Maskvoje; K. Navako palėpėje krevetės šneka celofano plonumo balsais; D. Kalinauskaitės apsakymo „Išregistruoti vaiduoklį“ herojė iš gimtojo miesto į Vilnių plaukia mirusiųjų būdu – veidu į dugną, prašydama srovės nešti lėtai. Stebuklas iš neįgalaus virsta nelegaliu.

Pabaigoje dvi ištraukos iš abiejų rašytojų kūrybos kulinarine tema. H. Murakami apsakymas „Spagečių metai“: „Knygyne nusipirkau makaronų virimo knygą ir tuziną pomidorų. Pirkau visų makaronų, kuriuos tik pajėgiau pagaminti, rūšis, viriau visus žmonėms žinomus padažus. Smulkios česnako, svogūno ir alyvuogių aliejaus dalelytės sukosi ore, formuodamos harmoningą debesį, kuris persmelkė kiekvieną mano mažo buto kampą, skverbdamasis į grindis, lubas ir sienas, į mano drabužius, mano knygas, mano muzikos įrašus, mano teniso raketę, mano senus perrištus laiškus. Tai buvo aromatas, kuriuo galėjo kvėpėti senovės Romos vandentiekiai.“ Senovės Romos vandentiekiai verdamu pomidorų padažu galėjo ir nekėpėti, nes užkariautojai į Europą pomidorus iš Amerikos atvežė XVI amžiuje. Bet šiuolaikinis skaitytojas to nepastebės, kaip turbūt dėl tokio dalyko nesusimąsto ir pats H. Murakami. Tekstui, kurio pagrindinis ir vienintelis tikslas yra įdomumas *par excellence*, vaizduojamos tikrovės preciziškumas tesuteikia nuobodulį. Ir D. Kalinauskaitės ištrauka iš apsakymo „Kartą Tunise“: „To vakaro jis nepamirš... Jie gėrė puikų prancūzišką vyną ir išplaukė į plačius vandenį, už lango šviečiant tiems patiems gatvės žibintams. Latvis kalbėjo apie virimą kaip apie aukščiausią meną, čia, sakė, sūnau, tu – viešpats. Valgis, kaip ir, pavyzdžiui, muzika ar bet kuris kitas menas, sugeria viską – tavo fantaziją, troškimus, pasaulėvaizdį, tapatybę, laikotarpį, net – santvarką. Kai jo kolegė iš Prancūzijos pirmą kartą išvydo sovietinį kotletą, „didžiagabaritį ir nepažinų“, ją teko gaivinti [...]. „Tik gamindamas maistą, sūnau, privalai nuolat eiti pirmyn, bandyti viską nors nauja, čia kaip sekse – rizikuoji mylėtis ant liustros ir nepabūgsti su visa ekspresija šokti ant partnerės nuo spintos...“ Dar pamokė, kaip su puikiu dantų šepetėliu – šviežiomis meliono skiltelėmis ir marinuotu imbieru – „nušveisti“ skonį.“

H. Murakami knygoje sunkiausia būtų sunaikinti siužetą. O D. Kalinauskaitės – detales, metaforas ir metonimijas. Jį skaityti – lengva, ją – ganėtina sunku. Žmonės paprastai mėgsta tai, kas lengva – lengvas knygas, lengvus santykius, kailinius, paskolas, televizijos laidas ir sapnus. Angliškai skaitydama H. Murakami apsakymus visus nežinomus žodžius radau „Mokomajame anglų kalbos žodyne“. Klonojamų žurnalistinių romanų klonojamas skaitytojas neretai D. Kalinauskaitės teksto žodžių ar subtilių jų reikšmių turės ieškoti „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“. Tik gebant mąstyti asociacijomis, tik lukštenant unikalių metaforų branduolius, tik netingint iš metonimija mezgamos „akies“ atkurti visą meginį tokios prozos skleidžiamas pasaulis atsivers, o pats pasakojimas, jo tarsi ažūrinė, bet iš tikrųjų plieninė struktūra smogs, kaip pasakytų K. Navakas, *force majeure*. D. Kalinauskaitės tropai yra tokie galingi, kad apskritai viską, ką čia kalbėjau, galima apibrėžti jos pačios metaforišku tekstu. Jos tekstus galima pavadinti „dropais“. „Dropai“ – tai, aišku, magija. Fizika ir metafizika. „Dropais“ Suvalkijoje po karo vadindavo lakujį eterį, skirtą nuskausminti, kontrabanda iš Eitkūnų gabendavo plokščiuose buteliukuose ir lašindavo ant cukraus vietoj alkoholio. Jei koks lašas netyčia nuvarvėdavo ant grindų, katė toj vietoj išlaižydavo baltą dėmelę, o jei kas surizikuodavo gerti taurelėmis ir paskui užsirūkyti papirosą – ugnis stulpu šokdavo iš burnos. Vanduo jau nebegalėdavo pagelbėti – „kad užgesintų gaisrus, vyrai tais laikais myždavo kits kitam į gerklę [...]... Eteris, kaip ir

žibalas, išnyko, o „dropų“ galia atiteko paprasčiausioms mėtomis ir valerijonams.“ Aštuonių punktų palyginimų sąrašą būtų galima dar pratęsti, tačiau jau dabar lengvai galima atsakyti į klausimą, kuriuo pavadinau šitą tekstą. Kodėl D. Kalinauskaitės proza niekada nebus tokia populiari kaip H. Murakami? Todėl, kad pasirengusių sumedžioti avį yra kur kas daugiau nei pasirengusių medžioti stilių.